

ПРО ПОВ'ЯЗАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ВИРІШЕННЯ АФІНСЬКОГО АКРОПОЛЯ І МОНУМЕНТАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ ПІВНІЧНОЇ ПРИПОНТИДИ

© Дида І.А., 2008

Викладено порівняльний аналіз архітектурної композиції акрополів давньогрецького часу в місті Афіни та в місті Пантікапей у Тавриді, а також комплексів монументальної забудови в містах Еллади та Боспорського царства.

A comparative analysis of the architectural composition of the ancient Greek acropolises in the towns Athens and Panticapei in Taurida and the complexes of monumental building in the towns of Ellada and the Bosphorus kingdom is given.

Постановка проблеми

У статті викладено гіпотезу про північно-понтійські пов'язання історичних архітектурних форм Афіського акрополя з архітектурою монументальних комплексів Північного Причорномор'я. Питання розглядається на прикладі міста Афіни та міста Пантікапей. Проблему розглянуто з позицій архітектора.

Аналіз останніх досліджень з цього питання

Проблема про генезис форм архітектурного вирішення Афіського акрополя розглядається у багатьох публікаціях, але запропонований у цій статті науковий підхід не має аналогів.

Мета статті

Викласти гіпотезу про походження та про історичні пов'язання архітектури Афіського акрополя.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. Стародавня грецька архітектура займає ключове місце в європейській культурній історії. Власне, давньогрецька архітектура створила міст від архітектурних форм Стародавнього Сходу до архітектури сучасної Європи. Як відзначає І. Крип'якевич, “Греки першими між європейськими народами досягнули повного розвитку культури й дійшли до такого високого рівня, що впродовж століть тримали провід у духовному житті Європи. У своїх початках грецька цивілізація розвивалася під впливами Сходу. Помітні в ній сліди культур егейської, малоазійської, єгипетської” [1, с. 251]. “Стародавні греки вважали себе автохтонами своєї країни. Але новочасні дослідження довели, що вони примандрували з півночі, з прабатьківщини індоєвропейських народів і що свій осередок мали десь у Східній Європі. Мандрівка відбувалася не відразу, а кількома струями, в різні часи.” [1, с. 134]. “Відомо, що егейська культура впала під натиском народів, які з Півночі прямували до моря” [1, с. 144]. Такий напрямок історичних переміщень європейських народів показує на виконаних ним картах В.М. Даниленко [2, с. 174]. Цієї самої думки дотримується також Б.В. Горнунг та інші вчені. Зазначають, що вже в найдавніші часи населення Греції мало постійні зв'язки з північною частиною Балканського півострова, побережжям Малої Азії і Сірією [3, с. 285].

У геополітичному аспекті у давнину Еллада займала положення між Європою і Середземномор'ям. Тому формування давньогрецької культури мало багатосторонній, комплексний характер [2]. Проблема походження і формування грецької культури в найдавніший час є предметом наукових обговорень.

В історії архітектури Давньої Греції особливо велике значення має проблема архітектурного

вирішення Афінського акрополя (рис. 1). Ансамбль Афінського акрополя – шедевр світової архітектури [4, с. 434]. У будовах Афінського акрополя отримали найдосконаліший вираз традиційні давньогрецькі архітектурні форми і архітектурні пропорції. Разом з тим, містобудівна композиція Афінського акрополя перебуває ніби у певному контрасті, у суперечності з традиційними вирішеннями давньогрецьких міст. Бо давньогрецькі храми в Афінському акрополі, так само зрештою, як храми, побудовані в деяких інших акрополях, стоять вільно посеред навколишнього простору і звернені до довкілля відкритими рядами своїх колонад. Але водночас давньогрецькі міста, їх житлова забудова, міські навколохрамові площі та агори традиційно мають зовсім інший характер композиції. Вузенькі вулиці забудовані дуже щільно, з обох боків суцільними рядами будинків, побудованих впритул один до одного. Агори, гімнасії та площі, де стоять міські храми, мають вигляд замкнених просторів, що є нібито “вирізані” з-посеред густої міської забудови. Такі простори оточені з усіх боків колонадами. Отже, якщо Афінський акрополь демонструє нам приклад архітектурного вирішення, зовсім відмінного від міст Середземномор’я, то вся інша забудова Афін та інших давньогрецьких міст за своїм характером є така сама, як у переважній більшості середземноморських країн.

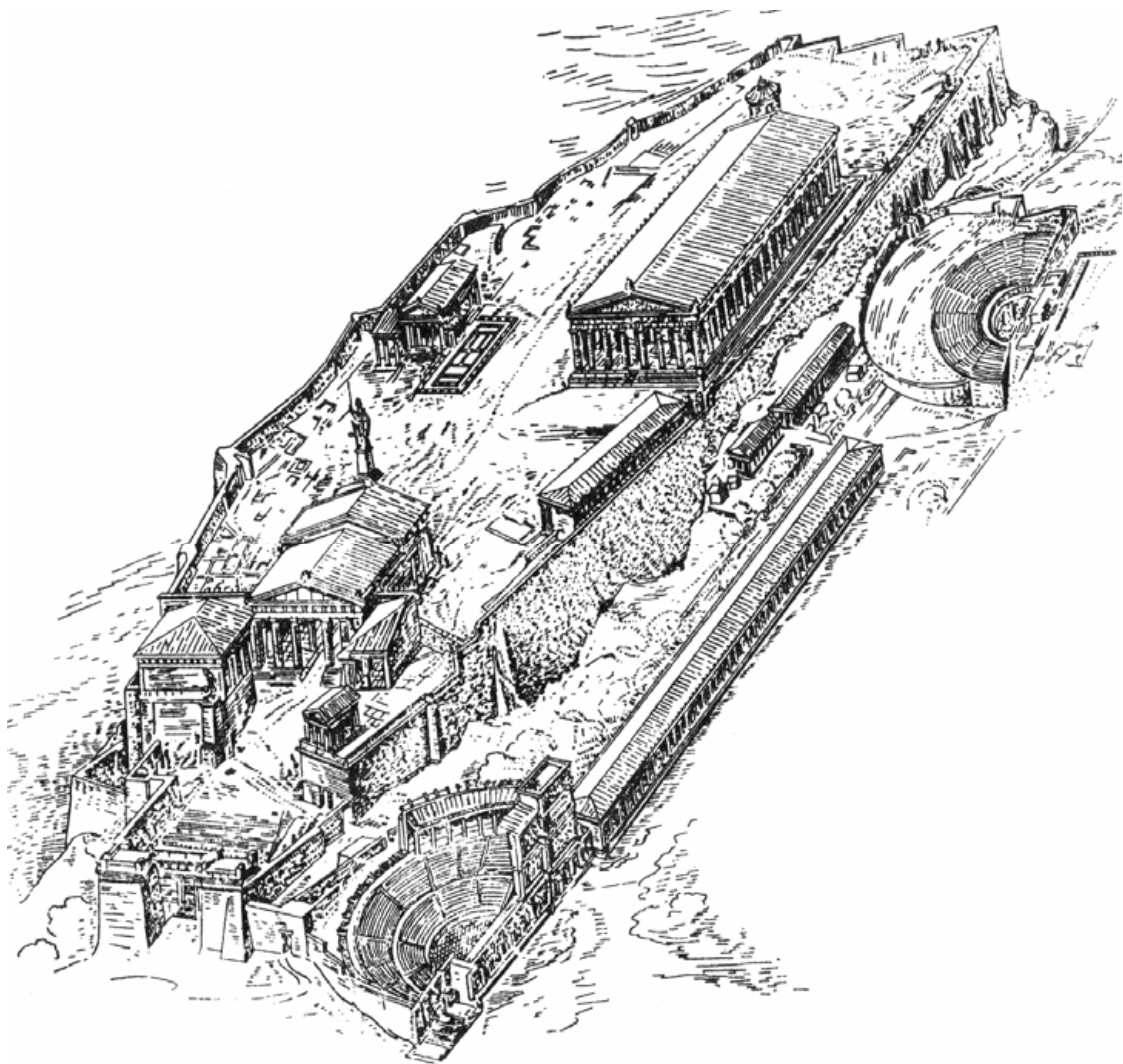

Рис. 1. Афінський акрополь за часів Перікла

2. Постає питання: звідки взялися архітектурні вирішення давньогрецьких акрополів, які так контрастують з загальним вирішенням давньогрецьких міст? Тепер домінуюче місце у розв’язанні цієї проблеми має автохтонна теорія, яка виходить з того, що архітектурне вирішення Афінського

акрополя є закономірним етапом розвитку стародавніх замків Тирінфу і Мікен, які також розміщувалися на відокремлених скелях. У зв'язку з цим, О. Бунін пише так: "...Щоби зрозуміти композицію пізніх акрополів, необхідно вивчити акрополь Тирінфу, тому що власне від нього та від його сучасників походять ті планувальні прийоми і архітектурні форми, які ми знаходимо в архаїчному Афіньському акрополі [5, с. 58]. Але при цьому О. Бунін стверджує, що "...порівнювати мегарон Тирінфу з стофутівим храмом можна тільки з обережністю, бо перший є оббудованим приміщенням, ...тоді як другий являє собою будівлю, яка стоїть досить вільно" [5, с. 59]. Бо забудова Афіньського акрополя – це не просто забудова, розташована на горі, так само як в Тирінфі. Зовсім іншою є композиція обох тих ансамблів. Будівлі й приміщення в акрополі в Афінах є звернені до зовнішнього простору, тоді як в Тирінфі – до внутрішніх дворів, до інтер'єрів. Тому ніяк не можна твердити про повну аналогічність архітектурних принципів вирішення Мікенських замків до вирішення Афіньського акрополя. Безперечно, немає сумніву, що архітектурне пов'язання давньогрецьких акрополів, зокрема Афіньського, з їх прямими попередниками, Мікенськими замками, напевно існує. Але також є безсумнівним, що не можна обмежуватись цією гіпотезою – адже щоби пізнати істину в усій її повноті, треба бачити в давньогрецькій архітектурі увесь комплекс її історичних пов'язань. Афіньський акрополь, так само зрештою, як деякі інші акрополі, за своїм характером ніби виходить за межі, "вистрибує" із звичного образу забудови давньогрецьких міст, а навіть дуже різниться від інших акрополів. Спосіб вирішення афіньського акрополя є екстравертивний, тобто звернений до навколишнього простору, тоді як забудова давньогрецьких міст у їх цілості має переважно інтровертивний характер, тобто їх архітектурне вирішення є орієнтоване не в бік природного простору, а в бік міського інтер'єру, який має дуже урбанізований характер.

Аналізуючи архітектурне вирішення акрополів стародавньої Греції, О. Бунін, зокрема, зазначає, що акрополь у Селінунті відрізняється від Афіньського акрополя підкреслено паралельним розміщенням храмів, а композиція акрополя в Пергамі не є насправді ландшафтною, а сформована з чітких просторових елементів геометричної форми, поставлених поруч [5, с. 60, 62]. Отже, ані в Селінунті, ані в Пергамі, які є, може, поряд з Афіньським акрополем також найхарактернішими комплексами давньогрецької урбаністичної композиції, все ж таки немає цієї неповторної архітектурної поезії, яка пов'язана з місцевим ландшафтом і властива для архітектурного вирішення Афіньського акрополя.

Але одночасно така архітектурна поезія, що ґрунтується на пов'язанні з ландшафтом, з навколишнім природним простором, є властива для того регіону, який розташований у північній частині давньогрецького архітектурного ареалу, а саме в Північній Припонтиді і на території пізніших українських земель. У цьому регіоні, в V ст. до н. е. – 4 ст. н. е., існувало та розвивалось Боспорське царство, із столицею у місті Пантікапей, тепер місто Керч.

3. Починаючи від VI ст. до н.е. Боспорське царство займає видатну роль у торгівлі з грецьким світом. Столиця Боспорського царства, Пантікапей, славився як один з потужних торгових центрів Причорномор'я [6, с. 102]. Як відомо, Пантікапей провадив широку торгівлю з численними античними містами і місцевими племенами. Пантікапей був одним з головних постачальників збіжжя в Афіни [6, с. 102]. Демосфен розповідає, що Афіни отримували з Боспору половину всього необхідного зерна, понад 200 тисяч центнерів збіжжя, а часом той привіз збільшувався вп'ятеро [1, с. 454]. З Причорномор'я до афіньського порту Пірей привозили також сушену і в'ялену рибу, худобу, шкіри, мед, віск, сіль, високоякісне залізо, лікарські рослини. З Греції до Причорномор'я привозили олію, вино, посуд, одяг, зброю, гончарські вироби. Причорномор'я славилось корабельним та будівельним деревом та залізною рудою [6, с. 45]. Д. Шелов особливо підкреслює, що постійним контрагентом Боспору в хлібній та іншій торгівлі були насамперед Афіни. На цьому ґрунті розвивалися тісні економічні та політичні зв'язки [7, с. 66]. Іван Крип'якевич також підкреслює, що найживіші зв'язки міст Північної Припонтиди були з Афінами, бо туди прямував головний експорт з Причорномор'я, а Афіни як головний осередок культури та мистецтва притягали до себе гостей з далеких країн [1, с. 456].

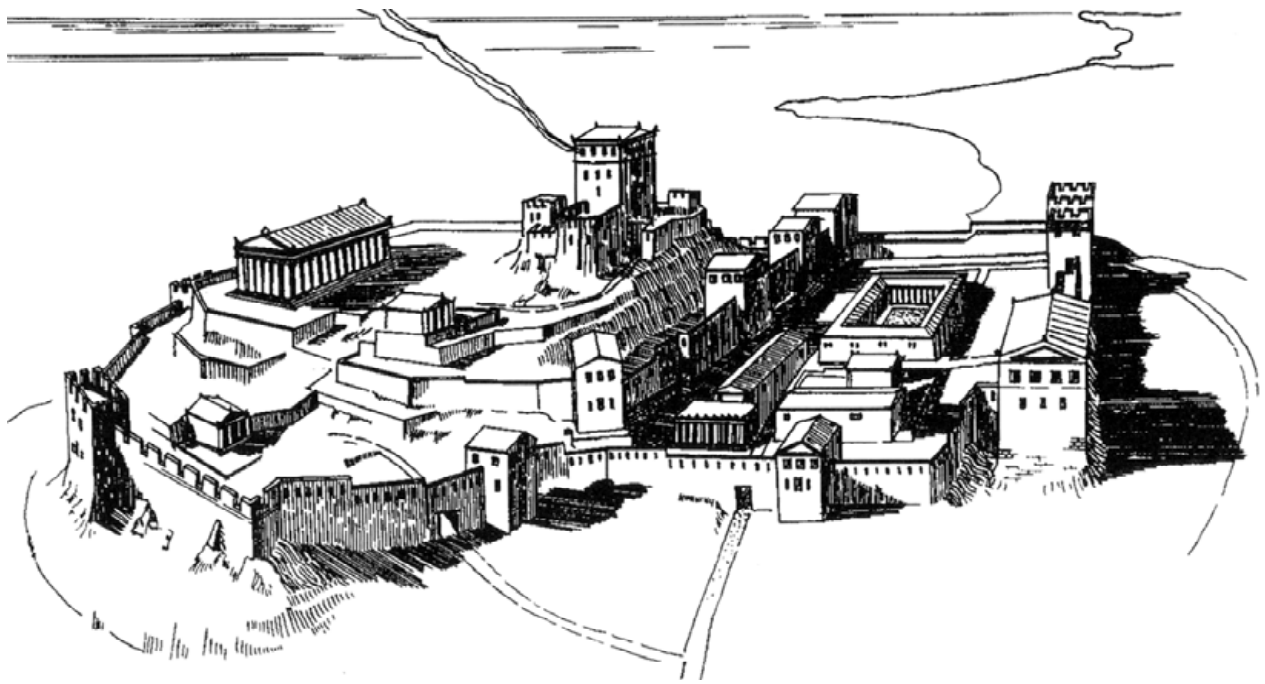

Рис. 2. Акрополь у місті Пантікапей (тепер – місто Керч)

4. Причорноморські міста в давнину переважно засновували як давньогрецькі колонії. Серед них Пантікапей, який був заснований мілетцями близько 575 року до н. е. [8, с. 1996].

Для того, щоби дати адекватну оцінку ситуації, яка склалася в містах Боспору у давнину в галузі культури, необхідно враховувати наступне. Грецьку античну колонізацію активно вивчали вчені, цьому питанню присвячено багато публікацій. Статус грецької колонії ніяк не означає, що населення там було винятково грецьким. Створення колонії – це була дія насамперед економічного і, може, політичного порядку. Історики на підставі давніх записів дають такі описи подій. Наведемо приклад, який стосується міста Синопу. “...Мілетяни, дізнавшись про вигідне розташування місцевості та про слабкість її мешканців, присвоїли її собі й вислали туди колонію”. І далі: “Синопі довелося прийняти римську колонію” [6, с. 61]. Посилаючись на Страбона, М. Агбунов так пише про місто Аміс у цьому регіоні: “...Першими його засновниками були мілетяни..., а потім туди вислали колонію афіняни” [6, с. 63].

Що стосується мешканців Боспорського царства, то Я. Пастернак підкреслює, що воно було мішаним. “Тут проживали греки, таври, скити, синди, меоти, праслов’яни, але місцеве населення незабаром переважило грецьке” [8, т. 1, с. 165]. Культура місцевого населення не була приглушена грецькою, навпаки, вона надалі розвивалася, і в перших вв. по Хр. надавала вже основного колориту навіть культурі столичних центрів Боспорського царства [8, т. 1, с. 41–51]. В складі міської аристократії було чимало вихідців з племінної знаті [7, с. 70]. Дуже великий вплив місцевих народів позначився на культурі Пантікапея. Завдяки тісним зв’язкам з місцевими народами культура античних міст часто підпадала під вплив останніх [9, с. 40]. Не можна забувати й того, що виникнення грецьких колоній у Північному Причорномор’ї, яке відбулося в 6–5 сторіччі до н. е., стало результатом попередніх довготривалих відносин Півдня України зі Східним Середземномор’ям. Місцеве населення Північного Причорномор’я й Східного Середземномор’я підтримувало сталі торговельні і культурні контакти ще майже з середини II тис. до н. е. [2, с. 215].

Але, разом з тим, як зазначає Д.Б. Шелов [7, с. 70], міста Боспору були центрами античної еллінської культури, хоча проживали в них не тільки греки. Зокрема, еллінський характер отримала загалом архітектура й забудова міста Пантікапей, а також міст Херсонес, Ольвія та ін.

5. У цій статті ми ставимо перед собою задачу адекватно порівняти композиційні аспекти Афіського акрополя в контексті загального образу міста Афіни, з аналогічним йому за часом будівництва комплексом акрополя у місті Пантікапей.

Про місто Пантікапей ми маємо таку інформацію. У давні часи Пантікапей був великим торговим центром, столицею Північної Припонтиди. Відомо, що перші грецькі поселення на Боспорі з'являються в VI ст. до н. е. Як давньогрецька колонія, Пантікапей був заснований мілетійцями близько 575 р. до н. е. Але з назви міста Пантікапей, яка є дуже давня, а також з особливостей його дислокації (бо місто займає винятково сприятливу в геостратегічному відношенні ситуацію) випливає, що ця місцевість була облаштована в еллінський час на місці, обжитому вже давніше. Вважають, що до заснування в Пантікапеї мілетської колонії на цьому місці знаходилася йонійська торговельна станція, емпорій [10, с. 151].

Привертає до себе увагу назва цього міста. Вважають, що вона випливає з іранських коренів: “пантікапа” – це “шлях риби”, рибний шлях [10, с. 151]. С. Наливайко виводить назву цього міста від санскритського “панча”, тобто “п'ять”, і “капей” – гора або святилище [11, с. 63]. Так чи інакше, але назву цього міста виводять не з грецької мови, а з інших давніх мов.

Особливий розквіт міста Пантікапей припадає на кінець 5 ст. – початок 3 ст. до н. е., коли він був ремісничим і торговим центром Північного Причорномор'я. Пантікапей був головним містом і столицею Боспорської держави, яка існувала від близько 480 р. до н. е. до кінця 4 ст. н. е. [12, с. 589–591]. Забудова міста була 1–2-поверхова, а будинки виходили на вузькі вулички своїми глухими стінами [7, с. 55]. Але над містом здіймався монументальний акрополь (рис. 2). Давньогрецький географ та історик Страбон (жив у роки 64 р. до н. е. – 23 р. н. е.) наводить такі відомості про архітектурне вирішення міста. “Пантікапей являє собою пагорб, з усіх сторін забудований, у обводі двадцять стадій; зі східної сторони від нього знаходиться гавань і доки, приблизно для тридцяти кораблів; є також акрополь; засноване це місто мілетянами” [6, с. 101]. Пантікапейський акрополь стоїть на дуже мальовничому місці, цей архітектурний комплекс домінує над краєвидом, а його головні будівлі – це шестиколонний периптеральний храм Аполлона, побудований в іонічному ордері, і монументальний палац. Храм стоїть на мисі гори, на якій розташований акрополь, так що його добре видно з усіх боків, здалеку. Замок займає верхню частину гори та сприймається силуетом. Пантікапейський храм Аполлона був побудований в першій половині V сторіччя [13, с. 29]. Вважають, що формування палацового ансамблю на акрополі Пантікапея розпочалося в архаїчні часи, не пізніше, як в VI ст. до н. е. [13, с. 25].

6. З першого погляду зауважуємо велику подібність, а навіть аналогічність принципів, покладених в основу архітектурного вирішення акрополя в Пантікапеї та акрополя в Афінах. У обох цих комплексах архітектурну композицію цілості звернено не в середину, а до зовнішнього простору. Обидва храми – храм Афіни в Афінах і храм Аполлона в Пантікапеї, є розташовані на експонованих місцях, тобто їх добре видно здалека, і обидва вони є звернені не до середини, тобто до подвір'я, а назовні, до доквілля. Архітектурна композиція кожного з обох ансамблів, якщо брати їх у цілості, не підпорядкована строгим правилам геометричної побудови.

Аналізуючи архітектурний доробок того часу, не можна не зазначити, що архітектурне вирішення Афіньського акрополя не має аналогів у західноєвропейській архітектурі та в Середземномор'ї (майже немає подібних вирішень в архітектурі та містобудуванні Греції), але зате є повна збіжність архітектурних принципів, застосованих у Афіньському акрополі та застосованих в акрополі у місті Пантікапей, що в Припонтиді. Необхідно порівняти ці два ансамблі.

Обидва акрополі збудовані на високій горі, а їхня композиція є побудована за екстравертивним принципом, тобто вона є звернена до зовнішнього простору. Будівництво головних храмів у тих містах відбувалося в такі роки: храм Парфенон у Афіньському акрополі був побудований в 447–438 рр. до н. е. [4, с. 431–434]; храм Аполлона в Пантікапейському акрополі – у першій половині V ст. до н. е. [13, с. 30]; тобто храм Аполлона в Пантікапеї був збудований раніше, ніж Парфенон.

Храм в Афіньському акрополі по головному фасаді є восьмиколонний та має ширину приблизно 30 м.; у Пантікапеї головний фасад храму Аполлона є шестиколонний, завширшки приблизно 20 м. Статуя Афіни Промакос, що задала характер просторовому вирішенню Афіньського акрополя, була встановлена близько 460–448 р. до н. е. [14, с. 336] на честь перемог над персами. Ця статуя була поставлена так, що її можна було бачити здалека. Моряки з великої віддалі на морі бачили визолочений спис статуї Афіни заввишки 26 м [1, с. 182].

Отже, архітектурне вирішення як Афінського, так і Пантікапейського акрополів було розраховане на сприймання їх із зовнішнього простору. Композиція цілого не є підпорядкована законам симетрії та правилам геометричного порядку як визначальним факторам композиції, а, скоріше за все, правилам мистецької рівноваги та мальовничого пов'язання з природним красвидом. Очевидно, що такі засади мистецького вирішення не впливають з правил, які були прийняті тоді у більшості середземноморських, а отже, також еллінських міст. Разом з тим треба зазначити, що ці особливі риси композиції, які ми бачимо в Пантікапеї і в Афінах, стосуються тільки архітектурного вирішення акрополів, але не стосуються забудови міських територій. У Пантікапеї та в інших містах Боспору, забудова міських територій відбувалася відповідно до еллінських зразків й правил.

7. Заслуговує на увагу застосування терміна “Парфенон” у Афінському акрополі та в містах Боспорського царства. В Афінах назву “Парфенон” мав храм богині-діві Афіни, яка була покровителькою цього міста. На території Боспорського царства назва “Парфеній”, “Парфенон”, тобто “дівочий”, чи “належний Діві”, була дуже поширена. У давньому Херсонесі чільне місце в пантеоні богів мала богиня Діва. Давньогрецький історик Страбон (64 р. до н. е. – 23 р. н. е.) зазначає: “У цьому місті (тобто в Херсонесі) є святилище Діві, якоїсь богині, ім'я якої носить також розташований перед містом, на віддалі 100 стадій мис, що його називають Парфенієм. У святилищі є храм богині і статуя” [6, с. 116]. С. Наливайко зазначає, що “...Діва в херсонеському пантеоні не просто рівноправна богиня, вона посідає чільне місце. Її храм з вівтарем стояв у центрі міста й був головною святинєю херсонесців. На честь богині влаштовувалися свята – парфенії.” [11, с. 340]. І далі: Богиня-Діва була проголошена царицею Херсонеса. На честь цієї богині був названий також мис Парфеній неподалік Херсонеса. Храм Афродіти, також присвячений Діві, у Херсонесі розміщувався на самому березі, що піднімався понад морем [13, с. 27, план міста]. На підставі епіграфічних джерел називають святилище Діві на мисі Парфеній [13, с. 29]. Річку Парфеній Аріан називає границею поміж різними племенами [6, с. 59]. Страбон пояснює цю назву тим, що річка тече по місцевості, покритій квітами. Бо слово “парфеній” буквально означає “дівочий”; це назва квітки, з якої дівчата виплітали вінки. Страбон зазначає, що річка Парфенія пливе недалеко міста Амастрія [6, с. 59]. Топографічні назви, пов'язані з топонімом “Парфеній” та “Парфенон”, на території Боспору є дуже поширені. Так, ще дві місцевості з назвою “Парфеній” знаходяться на віддалі 12 км на північ від Пантікапея і на віддалі 18 км від Херсонеса [12, с. 589–591, карта; 11, с. 94]. Треба зазначити, що (розташовували особливо важливі Припонтійські храми, переважно так, щоби за допомогою природного краєвиду посилити архітектурне звучання тих монументальних споруд.

Отже, афінський Парфенон як архітектурне явище не можна розглядати окремо від численних інших об'єктів, що теж мали назву Парфеній або Парфенон та були розташовані в Північній Припонтиді.

8. Порівнюючи стародавні об'єкти, розташовані в Центральній Європі, з будівництвом в Елладі, ми не можемо залишити поза увагою питання про специфіку застосування будівельних матеріалів. У Центральній Європі, зокрема в північній Припонтиді, традиційним будівельним матеріалом в давнину було дерево. У Греції, для будівництва храмів застосовували екологічні матеріали, розраховані на обмежений термін існування, але таких, що містять певний емоційний зміст, пов'язаний з традиціями та з природою. П.П. Гнедич у своїй книзі “Історія мистецтва” пише, що, прибувши у Грецію “...дорійці...стали споруджувати прості дерев'яні храми” [14, с. 64]. І далі: “Греки стали споруджувати кам'яні храми порівняно пізно” [14, с. 65]. Повсюдне застосування дерева для дуже важливих будов у Давній Греції підтверджують також такі свідчення: “Храм Плутона в Візантії батько Олександра Македонського розібрав, маючи потребу у лісовому матеріалі під час облоги Візантія в 340 р. до н. е.” [6, с. 49]. Зазначають, що тоді, як перед VIII ст. до н. е. в Греції з'явилися племена Греків з півночі, вони будували дома з дерева і сирійської цегли. Добре відомо, що грецькі храми в давнину будували, застосовуючи дерев'яні колони. Все це свідчить, що давнє грецьке будівництво, а отже, також архітектурна композиція міст і комплексів з найдавніших часів спиралася на ті самі традиції, що їх знали й застосовували колись в Центральній Європі. Повсюдний перехід до застосування каменю в будівництві у Греції був викликаний відсутністю

лісоматеріалів та відбувся пізніше. В аспекті пов'язань поміж Грецією та Північним Прочорномор'ям треба зазначити, що застосування дерева в Елладі свідчить про орієнтацію давньогрецької архітектури на північ. Бо ж дерев'яні храми як первісний вид забудови не могли виникнути у Середземномор'ї через відсутність там лісоматеріалів.

9. Порівнюючи давньогрецьку та центрально-європейську традиційну архітектуру, зокрема архітектурне вирішення Афінського та Пантікапейського акрополів, необхідно брати до уваги також таку обставину. Як в Афінах, так і в містах Боспорського царства, – зокрема в Пантікапеї – спостерігається двоякий підхід до формування міського простору. Тоді як акрополі тих міст забудовувались відповідно до засад екстравертивного підходу, то власне міста формують забудову згідно з принципами середземноморської архітектури, тобто в архітектурному відношенні міські території мають переважно замкнений, ніби інтер'єрний характер. Гадаємо, що така розбіжність архітектурних підходів для різних дільниць міста була викликана насамперед тим, що міста Боспорської держави були дуже різномірні в аспекті культури та мали поліетнічний характер. Тому власне загальна еллінська культура була тією об'єднувальною ланкою, яка зв'язувала різноетнічне населення в одну цілість. Мабуть, саме з тієї причини архітектура міст Припонтиди отримала вигляд, властивий для давньогрецьких міст взагалі, незважаючи на те, що конкретно для умов Припонтиди такі рішення були, може, не зовсім відповідними. Водночас архітектурне формування акрополів та спосіб розміщення найважливіших святинь могли зберігати свій освячений традицією характер.

10. Беручи до уваги принципову подібність засад архітектурного вирішення Афінського та Пантікапейського акрополів, неминуче виникає запитання про хід та напрямки культурних впливів і архітектурних пов'язань, які цю подібність обумовлюють. Це запитання вимагає спеціальних досліджень та наукових дискусій. Все ж треба зазначити тут вирогідність трьох можливих пояснень.

Перша можлива відповідь. Спосіб архітектурного вирішення акрополя в місті Пантікапеї наслідує Афінський акрополь. Ця можливість видається малоімовірною, тому що тоді, як відбувалося будівництво Пантікапейського акрополя, будівництво Афінського акрополя у такому вигляді, в якому він був у класичний час, ще не було завершено. Афінський акрополь побудований пізніше, ніж акрополь в Пантікапеї. Отже, на час будівництва Пантікапейського акрополя ще не було в Афінах такого архітектурного зразка, на який можна було орієнтуватись та заради якого варто було відмовитись від яких-небудь інших власних архітектурних принципів чи традицій.

Друга можливість – протилежна. Гіпотезу про можливий вплив вирішення, застосованого в Пантікапеї, на формування архітектурної композиції акрополю в Афінах, не можна “а priori” зовсім відкидати, з таких причин. Насамперед, монументальні будівлі акрополя в Пантікапеї було побудовано раніше, ніж Парфенон та інші храми в Афінах. Перікл, який керував Афінською державою під час будівництва акрополя в Афінах, оголосив будівництво цього комплексу справою всієї Греції. Архітектура Афінського акрополя мала відповідати столичному статусу міста-столиці Світу. Міста Боспору, і зокрема Пантікапеї, були дуже добре відомі грекам. У ситуації, яка тоді склалася, Іктин і Калікрат, так само, як Перікл, обов'язково мали збудувати Афінський акрополь в архітектурному відношенні не гіршим, а кращим, ніж це було в усіх інших великих містах, в тому числі в Пантікапеї, що була столицею Боспорського царства. Керівники будівництва Афінського акрополя не могли не бути поінформованими про архітектурне вирішення акрополя в Пантікапеї і про розташування там храму Аполлона. Пантікапеї знаходився від Афін у межах віддалей, які давали реальну можливість для візуальної інформації.

Третій можливий варіант пояснення – це наявність спільних начал у розвитку культури та архітектури, що їх можна знайти в історії Еллади і Припонтиди. Така можливість видається найправдоподібнішою. Поміж Елладою та Північним Прочорномор'ям споконвіків існують багатосторонні пов'язання, які стосуються численних аспектів ідеології та культури. Природно, що вони охоплюють також аспекти традиційної архітектурної композиції (рис. 3, 4). Безперечним є факт, що архітектурне вирішення акрополя в Пантікапеї має спільні риси з архітектурним вирішенням акрополя в Афінах (рис. 4).

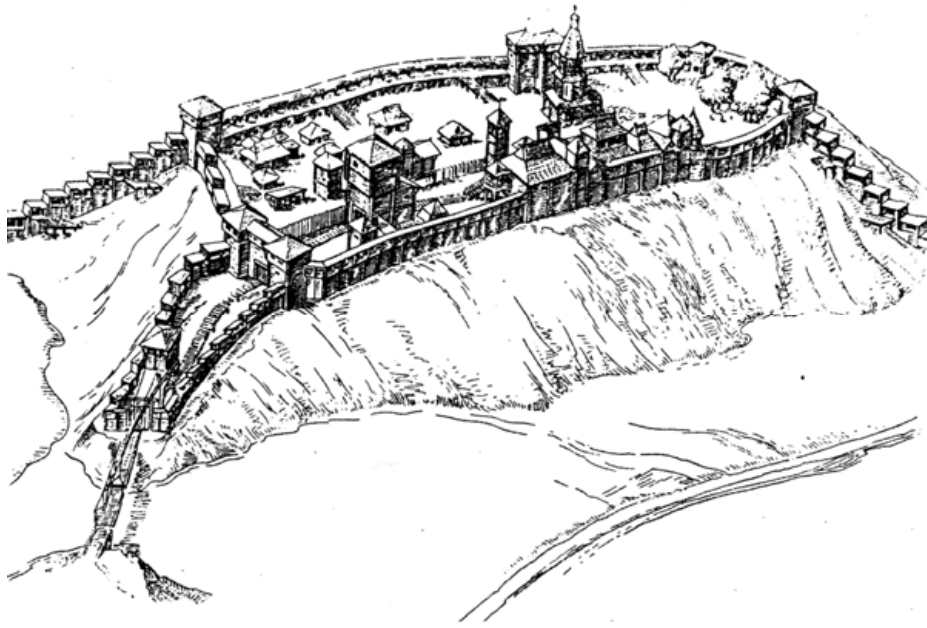

Рис. 3. Любецький Замок на березі Дніпра, IX ст.. На підставі досліджень Б.О. Рибаківа

Рис. 4. Святоуспенська лавра в м.Святогорську, на Донеччині. Україна

Висновки

1. **Результати** досліджень пов'язань поміж архітектурним вирішенням акрополя в Афінах та акрополя в Пантікапеї свідчать, що творчі досягнення давньогрецької архітектури містять здобуток, який ґрунтується не тільки на культурі Середземномор'я, але й на культурі Центральної Європи. Пов'язання давньогрецької архітектури з центральноєвропейською архітектурою та з архітектурою Припонтиди стосуються насамперед архітектури акрополів.

2. На прикладі дослідження акрополів у Пантікапеї та в Афінах зазначено, що архітектура тих комплексів має деякі особливості, зокрема такі. Пов'язання архітектурної композиції акрополів з відкритим простором та природним довкіллям. Розташування найважливіших будівель та об'єктів в ансамблі комплексу так, щоби вони були видні здалека, та розміщення головних об'єктів на ділянках, які займають у краєвиді провідне місце. Відсутність яких-небудь намагань вирішувати композицію з застосуванням геометричних, регулярних методів. Ці особливості, властиві для комплексу в Афінах та в Пантікапеї, не обов'язково застосовуються в архітектурі інших давньогрецьких акрополів.

3. Зазначено, що тоді як в Елладі спосіб композиційного вирішення архітектурних ансамблів, застосований в Афінському акрополі, не має адекватного архітектурного запліччя, в Північній

Припонтиді, тобто на території сучасної України, таке запліччя існує. Воно являє собою певну історично вироблену схему традиційних архітектурних вирішень. Це свідчить про наявність давніх взаємних мистецьких пов'язань Еллади, Боспору і центральноєвропейської архітектури. Є підстави твердити, що метод архітектурних вирішень, застосований в акрополях Пантікапея та Афін, ґрунтується на архітектурних вирішеннях, що спостерігаються в Європі на північ від Припонтиди.

4. На підставі розгляду архітектури Афінського та Пантікапейського акрополів у контексті міст цього регіону зазначено, що міста Давньої Греції являють собою в аспекті історії культури унікальний феномен, коли відбулося зіставлення двох відмінних архітектурних та урбаністичних підходів до формування простору. З одного боку, це є урбаністичні форми, властиві в давнину для Центральної та Північно-східної Європи, і з іншого боку – це вирішення, притаманні для Середземномор'я.

5. Результати досліджень підтверджують, що ставлення суспільства до навколишнього простору і відображення цього ставлення в архітектурі є важливою рисою, показником, який дає змогу адекватно оцінити культуру цього суспільства та його внесок у світову архітектурну скарбницю.

6. Використання методики архітектурного аналізу, який включає врахує ставлення архітектури до природного довкілля, відкриває науковий простір для вирішення низки дослідницьких питань, зокрема, питання про взаємні зв'язки архітектури Еллади і архітектури Північної Припонтиди і про пов'язання давньогрецької архітектури з традиційною архітектурою Центральної Європи.

1. Крип'якевич І. Всесвітня історія. Кн. 1: Стародавні часи. – К.: Либідь, 1995. – 454 с.
2. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К.: Либідь, 1992. – 376 с.
3. Троянський І.М., Лосев А.Ф., Фролов Э.Д., Сидорова Н.А. Греція древня // Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1972. – Т. 7. – С. 285–302.
4. Каллистов Д.П. Афины Древние // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 2. – С. 433–434.
5. Бунин А.В. Градостроительство рабовладельческого строя и феодализма. – 2-е изд. – М.: Стройиздат, 1979. – 496 с.
6. Агбунов М.В. Античная лоция Черного моря. – М.: Наука, 1987. – 156 с.
7. Шелов Д.Б. Северное Причерноморье 2000 лет назад. – М.: Наука, 1975. – 152 с.
8. Міллер М. Пантікапей // Енциклопедія українознавства: В 11 т. Перевидання в Україні. – Львів: 1996. – Т. 5. – С. 1333.
9. Асєєв Ю.С., Грицай М.О., Ігнатов О.Н., Логвин Г.Н., Онищенко М.Ю., Самойлович В.П., Юрченко П.Г. Нариси історії архітектури Української РСР. Дожовтневий період. – К.: Держбудвидав, 1957. – 560 с.
10. Шелов Д.Б., Пантікапей // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1975. – Т. 19. – С. 151–152.
11. Наливайко С. Індодарійські тасмниці України. – К.: Просвіта, 2004. – 448 с.
12. Шелов Д.Б., Лебедев В.А. Боспорское государство // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 3. – С. 589–591.
13. Тимофієнко В.І., Асєєв Ю.С., Вечерський В.В., Годованюк О.М., Дьомін М.М. та ін. Історія української архітектури. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
14. Гнедич П.П. История искусств. Живопись, скульптура, архитектура. – М.: ЭКСМО, 2004. – 848 с.